

Znanstveni članek

DOI: 10.51940/2024.1.65-86

UDK: 347.7:347.9:343.1

*Luka Vavken**

(Ne)priznavanje privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam s poudarkom na enoosebni gospodarski družbi

Povzetek

Prispevek analizira vprašanje, ali je treba v kaznovalnih postopkih priznati pravico do privilegija zoper samoobtožbo ne le fizičnim, temveč tudi pravnim osebam. Ker pregon kaznivih dejanj oziroma prekrškov, v katerem nastopajo pravne osebe, bolj kot pregon fizičnih oseb temelji na materialnih, torej neverbalnih dokazih, uvodni deli razprave obravnavajo vprašanje dometa privilegija zoper samoobtožbo. Ta v sodobni pravni dogmatiki in sodni praksi ne zajema le testimonialnih dokazov, temveč tudi materialne dokaze oziroma dokumentarno gradivo, nad katerim ima osumljenec kontrolo. Ker je kaznovalni očitek – zaradi sistema limitirane akcesorne odgovornosti pravnih oseb – fizični (odgovorni) osebi pravne osebe praviloma vsebinsko prepleten z očitkom pravni osebi, privilegij zoper samoobtožbo, ki ga uživa domnevni storilec kaznivega dejanja oziroma prekrška, pogosto hkrati varuje pred izpovedovanjem in izročanjem dokumentarnega gradiva v svojo škodo tudi pravno osebo. Ne pa vselej! Avtor zavzema stališče, da bi bilo treba v slednjem primeru pravnim osebam priznati samostojno pravico do privilegija zoper samoobtožbo. Še zlasti, kadar je osumljena oziroma obdolžena enoosebna gospodarska družba, pri kateri se s podelitvijo privilegija zoper samoobtožbo dejansko varuje pred izpovedovanjem (ravanjem) v svojo škodo njenega »lastnika« – edinega družbenika.

Ključne besede

privilegij zoper samoobtožbo, jamstva poštenega postopka, pravna oseba, enoosebna družba z omejeno odgovornostjo, odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja, odgovornost pravnih oseb za prekrške, limitirana akcesorna odgovornost.

* Doktor pravnih znanosti, pravosodni svetnik I. na Vrhovnem sodišču Republike Slovenije, vavken.luka@gmail.com.

1. Uvod

Privilegij zoper samoobtožbo je eno najzahtevnejših procesnih jamstev, ki odpira številna vprašanja v pravni dogmatiki in sodni praksi. Je odraz spoznanja, da je v vertikalnem razmerju med državo in posameznikom, ki se izoblikuje v kaznovalnem postopku,¹ posameznik šibkejša stranka, ki ima pravico, da se svobodno in zavestno odloči, ali bo v celoti sodeloval z organi pregona ali bo ostal povsem pasiven. Med tema dvema skrajnostma je širok razpon bolj ali manj aktivnih ravnanj posameznika, na katerega je osredotočen sum storitve kaznivega dejanja ali prekrška.

Osrednji predmet prispevka je upravičenec, torej tisti, ki mu pripada pravica do privilegija zoper samoobtožbo. Je to le fizična oseba, ki je primarno nosilka človekovih pravic in svoboščin, katerih končni cilj je varstvo človekovega dostojanstva v kaznovalnem postopku, ali pa je mogoče oziroma celo nujno privilegij zoper samoobtožbo priznati tudi pravnim osebam? To ključno vprašanje prispevka bo obravnavano na treh ravneh: na ravni pravne dogmatike, stališč sodne prakse najvišjih sodišč v državi in končno na praktični ravni kazenskih oziroma prekrškovnih postopkov zoper pravne osebe. Cilj razprave je torej predvsem podati temeljito analizo možnosti priznavanja samostojne pravice do privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam, ki so osumljene kaznivega dejanja oziroma prekrška.

Kaznovalni pregon pravnih oseb bolj kot pregon fizičnih oseb temelji na dokumentarnem gradivu, torej na neverbalnih dokazih. Zato bo prvi korak pri iskanju odgovora na vprašanje priznavanja privilegija pravnim osebam analiza dometa privilegija zoper samoobtožbo. Ta problematika je obravnavana v uvodnem delu razprave, ki išče odgovor na vprašanje, ali privilegij obsega le izjave osumljenca ali pa se njegov domet razteza tudi na materialne dokaze, nad katerimi ima osumljenec kontrolo.

Slednjič se bo razprava od splošnejših vprašanj, ki so povezana s privilegijem zoper samoobtožbo pravnim osebam, zožila na jedrno in čisto konkretno vprašanje nujnosti priznavanja privilegija zoper samoobtožbo v primeru, ko se v kaznovalnem postopku znajde ena od najbolj priljubljenih in razširjenih oblik gospodarske družbe – enoosebna gospodarska družba. Nujni pogoj za ta del razprave je dobro poznavanje razvoja, zlasti pa notranje zgradbe enoosebne gospodarske družbe, ki bo prikazan na primeru enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo. Ta je v primerjavi s preostalimi gospodarskimi družbami tako specifična, da argumentov glede (ne)priznavanja pravice do privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam, ki veljajo za preostale gospodarske družbe, zanj ni mogoče uporabiti.

¹ Z besedno zvezo »kaznovalni postopek« merimo na kazenski in prekrškovni postopek.

2. Namen privilegija zoper samoobtožbo in iz njega izhajajoče pravice

Privilegij zoper samoobtožbo (angl. *privilege against self-incrimination*) je procesno jamstvo kazenskega postopka, ki obdolžencu omogoča, da ne postane del dokazov zoper samega sebe, izpove zoper samega sebe ali prizna krivde.² Bistvo privilegija zoper samoobtožbo je v tem, da morajo organi pregona v najširšem smislu obdolžencu pustiti, da je povsem pasiven oziroma da se sam zavestno, razumno in povsem prostovoljno odloča, ali bo z njimi sodeloval.³ Končni namen privilegija zoper samoobtožbo je zagotoviti, da ima obdolženec položaj subjekta v kazenskem postopku.⁴ S privilegijem zoper samoobtožbo se torej varuje obdolženčeva svobodna volja, ali bo v kaznovalnem postopku izpovedoval ali raje molčal, s čimer se zagotavlja spoštovanje njegovega osebnega dostojanstva.⁵

Iz privilegija zoper samoobtožbo izhajajo tri temeljne pravice:⁶

- pravica do molka, ki obdolžencu zagotavlja, da o svoji vpletenosti v kazenskopравни relevantni dogodek pove zgolj toliko, kolikor sam prostovoljno in zavestno hoče povedati. Pravica do molka je vsebinsko ožja od privilegija zoper samoobtožbo, saj se nanaša zgolj na tako imenovano akustično prisilo, to je prisilo, da obdolženec nekaj pove, privilegij pa je, kot bo predstavljeno v nadaljevanju, po svojem dometu precej širši;⁷
- pravica do pravnega pouka, ki se nanaša na pravni pouk o pravici neinkriminirati samega sebe. Za udejanjanje privilegija zoper samoobtožbo je nujna, saj zagotavlja njegovo učinkovitost. Prvi pogoj, da bo prava neuki obdolženec lahko uresničeval svoj privilegij zoper samoobtožbo, je, da je o njem ustrezno informiran. Pravni pouk, s katerim se obdolženca opozori na pravico do privilegija zoper samoobtožbo, mora biti tak, da bo njegovo odločitev o tem, ali bo uveljavljal pravico do molka oziroma pasivnosti, v celoti odvisna od njegove svobodne volje;⁸
- pravica do seznanitve s procesnim gradivom. Obdolžencu je treba omogočiti, da lahko sprejme vsebinsko odločitev o tem, ali se bo skliceval na privilegij zoper samoobtožbo, zato mu je treba omogočiti, da ve, kaj se mu očita in na kakšni dejstveni podlagi temelji ta očitke. Šele seznanjenost s procesnim gradivom namreč obdolžencu omogoči, da avtonomnost njegove volje sploh doseže želeni procesni učinek.⁹

² Primerjaj Horvat, 2004, str. 27; in Šošić, 2023, str. 90.

³ Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-134/97-17 z dne 14. marca 2002 in sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevah *Jalloh proti Nemčiji*, št. 54810/00, z dne 11. julija 2006 in *Allan proti Združenemu kraljestvu*, št. 48539/99, z dne 5. novembra 2002.

⁴ Tako Zupančič, 1996, str. 29.

⁵ Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS v zadevi Up-1293/08-24 z dne 6. julija 2011, točka 31.

⁶ Podrobneje o tem Žaucer, 2013, str. 319–321.

⁷ Podrobneje o tem Šugman, 2000, str. 166 in 249.

⁸ Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS v zadevi Up-134/97-17 z dne 14. marca 2002.

⁹ Primerjaj Gorkič, 2011, str. 108 in nasl.

Privilegij zoper samoobtožbo je tesno povezan z domnevo nedolžnosti, ki jo določata 27. člen Ustave Republike Slovenije (Ustava) in 6. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP).¹⁰ Ker domneva nedolžnosti med drugim pomeni, da nosi dokazno breme tožilec, obdolžencu ni treba storiti ničesar v svojo obrambo.¹¹ To pomeni, da lahko tudi molči, državni tožilec pa mora dokazati vse elemente kaznivega dejanja, da prepriča neodvisno sodišče tudi, če ostane obdolženec povsem pasiven. Pravica do molka je namreč tisti branik, ki preprečuje, da se breme dokazovanja prenese na obdolženca.¹²

3. Ustavna, konvencijska, skupnostna in zakonska razsežnost privilegija zoper samoobtožbo

EKČP privilegija zoper samoobtožbo in pravice do molka izrecno ne omenja. Kljub temu ga je Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) v svoji sodni praksi prepoznalo kot del pravice do poštenega sojenja iz 6. člena EKČP.¹³ ESČP je tako večkrat poudarilo, da pravica do molka in neizpovedovanja zoper sebe spada v bistvo poštenega postopka in je splošno priznan mednarodni standard. Njen temeljni smisel je zaščititi obdolženca pred nedopustno silo s strani države in preprečevanje zlorab. Privilegij po stališču ESČP ne ščiti pred vsako samoobtožbo, temveč zgolj, kadar bi bili dokazi od obdolženca pridobljeni pod prisilo, to je v nasprotju z njegovo voljo. Sem spadajo situacije, ko je obdolženec prisiljen pod grožnjo sankcij, kadar se nad njim vrši fizični ali psihološki pritisk in kadar je dokaz od njega pridobljen z zvijačo.¹⁴

V nasprotju z določbami EKČP je privilegij zoper samoobtožbo izrecno in razmeroma podrobno urejen v pravu Evropske unije. Direktiva EU 2016/343 Evropskega parlamenta in Sveta¹⁵ določa, da je pravica posameznika, da ne izpove zoper sebe, pomemben

¹⁰ Domneva nedolžnosti zajema zlasti tri vidike: (1.) da oseba velja za nedolžno, dokler se ji ne dokaže krivda; (2.) da mora krivdo dokazati državni tožilec in ne obdolžena oseba; ter (3.) da mora sodišče v dvomu, ko krivda ni nesporno dokazana, obdolženo osebo oprostiti. Primerjaj na primer odločbi Ustavnega sodišča RS v zadevah U-I-6/93 z dne 1. aprila 1994, točka 15; in Up-124/16 z dne 27. oktober 2017, točka 7.

¹¹ Primerjaj na primer odločbi ESČP v zadevah *John Murray proti Združenemu kraljestvu*, št. 18731/91, z dne 8. februarja 1996 in *Telfner proti Avstriji*, št. 33501/96, z dne 20. marca 2001.

¹² Podrobneje o domnevi nedolžnosti glej Zobec, 2019, str. 268–269.

¹³ Primerjaj na primer sodbe v zadevah *Funke proti Franciji*, št. 10828/84, z dne 25. februarja 1993, *John Murray proti Združenemu kraljestvu*, št. 18731/91, z dne 8. februarja 1996 in *Jalloh proti Nemčiji*, št. 54810/00, z dne 11. julija 2006 ter številnih drugih.

¹⁴ Primerjaj na primer zadevo *Saunders proti Združenemu kraljestvu*, št. 19187/91, z dne 17. decembra 1996.

¹⁵ Direktiva (EU) 2016/343 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o krepitevi nekaterih vidikov domneve nedolžnosti in krepitevi pravice biti navzoč na sojenju v kazenskem postopku,

vidik domneve nedolžnosti. V zvezi z ugotavljanjem kršitve pravice do molka ali pravice posameznika, da ne izpove zoper sebe, se Direktiva sklicuje na razlago ESČP glede pravice do poštenega sojenja v okviru EKČP.

Privilegij zoper samoobtožbo ni izrecno zapisan v določbi 29. člena Ustave, ki določa temeljna jamstva v kazenskem postopku. V četrti alineji 29. člena Ustave določa, da mora biti obdolžencu kaznivega dejanja ob popolni enakopravnosti zagotovljena pravica, da ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivde. Skladno z navedeno ustavno določbo ima obdolženec pravico do molka. Iz utrjene sodne prakse Ustavnega sodišča RS je razvidno, da to sodišče določbo četrte alineje 29. člena Ustave razlaga kot določbo, ki zagotavlja privilegij zoper samoobtožbo.¹⁶ Besedilo Ustave je širše od razlage privilegija zoper samoobtožbo v praksi ESČP. V sodbah ESČP je namreč poudarek izključno na varovanju pred obdolžitvijo samega sebe, ne pa tudi pred inkriminacijo svojih bližnjih.¹⁷ V slovenski pravni ureditvi je torej vsebina privilegija, ki varuje tudi pred prisilo izpovedovanja proti našim bližnjim, povzdignjena na ustavno raven.¹⁸

Privilegij zoper samoobtožbo je udejanjen tudi na zakonski ravni. V določbi tretjega odstavka 5. člena Zakona o kazenskem postopku (ZKP)¹⁹ je določeno, da se obdolženec ni dolžan zagovarjati in odgovarjati na vprašanja; če pa se zagovarja, ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivde. Tako kot druge pravice iz tega člena obdolženec uživa privilegij zoper samoobtožbo od trenutka, ko je nanj osredotočen sum izvršitve kaznivega dejanja, torej tudi že v predkazenskem postopku.²⁰

V prekrškovnem postopku se privilegij zoper samoobtožbo kaže v določbi drugega odstavka 55. člena Zakona o prekrških (ZP-1),²¹ po kateri prekrškovni organ ob ugotovitvi oziroma obravnavanju prekrška in še pred izdajo odločbe o prekršku kršitelja obvesti

24.–32. uvodna izjava in 7. člen.

¹⁶ Primerjaj odločbo Ustavnega sodišča RS Up-134/97 z dne 14. marca 2002, točka 10, in številne poznejše.

¹⁷ Primerjaj Polajžar in Stajnko, 2020, str. 151.

¹⁸ Taka ureditev se zdi smiselna, upošteva je slovensko polpreteklo zgodovino. V povojnem obdobju so bili številni posamezniki obsojeni, ker na primer organom oblasti niso naznanili svojih sorodnikov, ki so se skrivali pred novo oblastjo, se pripravljali na beg v tujino ali pa so jih le podpirali na primer tako, da so jim dajali hrano ali obleko. Vrhovno sodišče je v preteklih tridesetih letih v postopku z zahtevo za varstvo zakonitosti številne posameznike, ki so bili obsojeni zaradi takih kaznivih dejanj, oprostilo obtožbe.

¹⁹ Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo in 96/22.

²⁰ Privilegij zoper samoobtožbo se tako razteza na zbiranje obvestil po četrtem odstavku 148. člena ZKP, na zaslišanje po 148.a, 203. in 227. členu ZKP, izjavljanje o krivdi na predobravnavnem naroku ali pri pogajanjih o priznanju krivde po prvem odstavku 450.a člena ZKP. Po drugi strani spontane izjave obdolženca, ki jih poda organom kazenskega pregona, niso zajete s privilegijem zoper samoobtožbo. Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-1293/08-24 z dne 6. julija 2011 in sodbo Vrhovnega sodišča RS I Ips 500/2008 z dne 9. julija 2009.

²¹ Uradni list RS, št. 29/11 – uradno prečiščeno besedilo, 21/13, 111/13 in 74/14.

o prekršku in ga med drugim pouči, da se lahko izjavi o dejstvih oziroma okoliščinah prekrška, da tega ni dolžan storiti niti odgovarjati na vprašanja, če se bo izjavil ali odgovarjal, pa ni dolžan izpovedovati zoper sebe ali svoje bližnje. Podobnega pravnega pouka je prekrškovni obdolženec v skladu z določbo prvega odstavka 114. člena ZP-1 deležen tudi pred zaslišanjem s strani sodišča v rednem postopku.²²

Privilegij zoper samoobtožbo je pravica pozitivnega statusa, saj so državni organi dolžni obdolženca v položaju, ko naj bi se izjavil o očitkih oziroma se na kakršenkoli način obremenil, opozoriti na pravico do molka.²³

4. Domet privilegija zoper samoobtožbo

Za razpravo o priznavanju privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam je vprašanje, ali so s privilegijem zajete le izjave osumljenca ali pa tudi drugi (materialni oziroma dokumentarni) dokazi, s katerimi razpolaga osumljenec, kardinalnega pomena. Pregon kaznivih dejanj oziroma prekrškov, v katerem nastopajo pravne osebe, bolj kot pregon fizičnih oseb temelji prav na materialnih, torej neverbalnih dokazih. Pri poslovanju pravnih oseb namreč nastajajo številni dokumenti (pogodbe, bilance, računi, elektronski dokumenti, do katerih ni mogoče priti, ne da bi organi pregona vstopili v informacijski sistem pravne osebe, in podobno), ki imajo v kaznovalnem postopku naravo listinskih oziroma elektronskih dokazov. Brez njihove pridobitve in izvedbe na sodišču je o obdolženčevi krivdi praktično nemogoče odločiti.

4.1. V pravni dogmatiki

Vprašanje, katero dokazno gradivo zajema privilegij zoper samoobtožbo ni preprosto. Iz strokovnih in znanstvenih del, ki so bila objavljena pred desetletjem ali več, je mogoče razbrati, da se privilegij zoper samoobtožbo zanesljivo nanaša na tako imenovane testimonialne dokaze, torej dokaze, ki se od obdolženca pridobijo z njegovo izjavo. Na drugi strani je bila in je teorija enotna, da privilegij ne zajema tistih dokazov, za pridobitev katerih obdolženčeva privolitev ni potrebna.²⁴ Horvat navaja, da privilegij zoper samo-

²² Po določbi prvega odstavka 114. člena ZP-1 se obdolžencu pove, česa je obdolžen, nato pa se ga vpraša, kaj lahko navede v svoj zagovor; pri tem se mu pove, da se ni dolžan zagovarjati in tudi ne odgovarjati na vprašanja, če pa se zagovarja, ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati odgovornosti za prekršek.

²³ Primerjaj Bošnjak in Žaucer Hrovatin, 2019, str. 288–289.

²⁴ V sodobni pravni dogmatiki se zlasti na podlagi izsledkov nevroznanosti meja med tema dvema skupinama dokazov vse bolj izgublja. Na primer pri tako imenovanih možganskih prstnih odtisih, pri pridobivanju katerih je osumljenec povsem pasiven – beležijo se le električni valovi, ki jih oddajajo njegovi možgani, na vprašanja pa mu ni treba odgovarjati. Kljub temu gre po mnenju teorije za testimonialni dokaz, ki ga ščiti pravica do molka, ker preiskovalce v resnici zanimajo

obtožbo ne velja za dejanja, pri katerih je obdolženec zgolj objekt kazenskega postopka in se lahko dokazi zoper njega pridobijo brez njegove izjave. Med takimi dokazi našteva na primer odvzem prstnih odtisov, odvzem brisa ustne sluznice za preiskavo DNK, telesni pregled, odvzem krvi in drugih telesnih tekočin.²⁵ Tudi Selinšek, ki se sicer na podlagi analize sodne prakse ESČP zavzema, da je privilegij zoper samoobtožbo treba razumeti zelo široko glede vrst postopkov, na katere se razteza, glede vrste dokazov pa ga je treba razumeti razmeroma široko, domet privilegija omejuje na tako imenovane pričevalne oziroma testimonialne dokaze, torej na izpovedbo posameznika. Nadaljuje, da privilegij zoper samoobtožbo posamezniku ne zagotavlja absolutnega varstva pred tem, da bi postal vir obremenilnega gradiva zoper sebe, ampak preprečuje le tiste oblike prisile, ki vplivajo na njegovo voljo dati posamezne izjave.²⁶

V novejši slovenski pravni dogmatiki je mogoče zaznati trend širitve obsega privilegija zoper samoobtožbo. Gorkič ugotavlja, da se privilegij nesporno nanaša na izjave o nekem dogodku.²⁷ V nadaljevanju se sprašuje, ali je mogoče privilegij zoper samoobtožbo razumeti tudi širše, torej da privilegij domnevnega storilca varuje tudi pred prisilo k drugačnemu, neverbalnemu prispevku k dokaznemu gradivu. V zvezi z edicijsko dolžnostjo ugotavlja, da ravnanje obdolženca lahko obravnavamo kot ravnanje, ki ga obdolženec voljno obvladuje. V tem delu je izročitev listine podobna obdolženčevi izjavi in se razlikuje od na primer odvzema krvi, brisa sluznice in drugih dejanj, ki jih mora obdolženec trpeti zgolj pasivno.²⁸ Sklene, da je izročitev listine ali drugega predmeta nekje vmes: je voljno ravnanje obdolženca (enako kot njegova izjava), pri katerem pa obdolženec ne more več vplivati na njegovo vsebino, torej oblikovati informacij, ki jih posreduje organom pregona. V tem segmentu je izročitev listine oziroma drugega predmeta podobna položaju, ko organi pregona dokaze pridobivajo iz obdolženčevega telesa.

Žaucer Hrvatini gre še korak dlje. Določno zapiše, da so predmet pravice do molka vsa voljna razpolaganja, namenjena pridobivanju dokaznega gradiva, in ne le izjave obdolženca. Privilegij torej zajema tako testimonialne kot tudi dokumentarne dokaze, pri pridobivanju katerih obdolženec voljno sodeluje.²⁹ Še bolj jasen je Šošić, ko ugotavlja, da se privilegij zoper samoobtožbo ne razteza le na obdolženčeve izjave, temveč tudi na izročanje predmetov, listin in drugih obremenilnih materialnih dokazov.³⁰

osumljenčeve misli, ne pa njegovi možgani sami po sebi. Podrobneje o tem Hafner, 2018, str. 155–164.

²⁵ Tako Horvat, 2004, str. 27.

²⁶ Primerjaj Selinšek, 2010, str. 305.

²⁷ Primerjaj Gorkič, 2014, str. 375.

²⁸ Prav tam, str. 376.

²⁹ Primerjaj Žaucer, 2013, str. 324.

³⁰ Primerjaj Šošić, 2023, str. 93.

4.2. V sodni praksi

V praksi ESČP je domet privilegija zoper samoobtožbo nejasen.³¹ Iz zadeve *Saunders* sicer lahko izluščimo pogoja, ki morata biti kumulativno izpolnjena, da pridobljeni dokaz krši privilegij zoper samoobtožbo. Prvi pogoj je, da je dokaz pridobljen proti volji obdolženca.³² Drugi pogoj pa je, da je dokazni material odvisen od obdolženčeve volje. Bolj določna je Direktiva (EU) 2016/343 Evropskega parlamenta in Sveta, ki v 7. členu, ki ureja pravico do molka in pravico posameznika, da ne izpove zoper sebe, obsega privilegija zoper samoobtožbo sicer ne določa, iz njene preambule pa je nedvoumno razvidno, da se privilegij nanaša na izjave obdolženca *in* dokumentarno gradivo, ki lahko privede do samoobtožbe.³³

Starejša slovenska sodna praksa, na podlagi katere bi lahko sklepali o razlikovanju med dokazi, ki jih privilegij zoper samoobtožbo pokriva, in tistimi, ki jih ne, je zelo skopa.³⁴ Ustavno sodišče RS je praviloma domet privilegija omejilo na testimonialne oziroma komunikativne izjave.³⁵ Po drugi strani pa je na primer že v odločbi Up-134/97 z dne 14. marca 2002 presodilo, da morajo organi pregona v najširšem smislu obdolžencu pustiti, da je povsem pasiven oziroma da se sam zavestno, razumno in prostovoljno odloča, ali bo z njimi sodeloval ali ne. Taka presoja bi lahko nakazovala, da domet privilegija zoper samoobtožbo sega tudi onkraj zgolj testimonialnih izjav.

Najbolj jasen in nedvoumen odgovor oometu privilegija zoper samoobtožbo je podalo Vrhovno sodišče RS v sodbi I Ips 88506/2010 z dne 15. oktobra 2020. Ta odločba v zvezi z dometom privilegija zoper samoobtožbo je prelomna, ker je Vrhovno sodišče RS v njej prvič nedvoumno presodilo, da se privilegij zoper samoobtožbo ne nanaša le na osumljenčeve izjave, temveč tudi na izročanje materialnih dokazov.³⁶

³¹ Primerjaj Mekše, 2023, str. 26.

³² Na nejasnost in pomensko odprtost navedene zadeve opozarja tudi pravna teorija. Podrobneje o tem glej na primer Redmayne, 2007, str. 214–216.

³³ Uvodna izjava 25 Direktive (EU) 2016/343 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o krepitvi nekaterih vidikov domneve nedolžnosti in krepitvi pravice biti navzoč na sojenju v kazenskem postopku določa, da osumljene in obdolžene osebe, ki so pozvane, da podajo izjavo ali odgovarjajo na vprašanja, ne bi smele biti prisiljene predložiti dokazov ali dokumentov ali posredovati informacij, ki lahko privedejo do samoobtožbe.

³⁴ Primerjaj Mekše, 2023, str. 26.

³⁵ Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS Up-1678/08-13 z dne 14. oktobra 2010.

³⁶ Obsojenec je bil v tej zadevi spoznan za krivega storitve kaznivega dejanja nasilništva in treh kaznivih dejanj poškodovanja tuje stvari na škodo svoje nekdanje partnerke. Dejansko stanje zadeve je bilo naslednje: policista sta ustavila obsojenčovo vozilo in obsojenca pozvala, naj izroči predmete, ki jih ima pri sebi. Neposredno po tem pozivu je obsojenec iz žepa potegnil mobilni telefon in ga odvrget na sedež vozila. Policista sta obsojencu zasegla mobilni telefon, nato pa opravila pregled njegovega vozila. Policija je skoraj mesec pred tem, ko je policijska patrulja ustavila obsojenčovo vozilo, od oškodovanke prejela prijavo več kaznivih dejanj ogrožanja varnosti. Na podlagi te prijave

V tej zadevi je Vrhovno sodišče opravilo presojo v dveh korakih. V prvem koraku je presodilo, da je bil v času ustavitve obsojenčevega vozila in policijskega postopka na obsojenca že osredotočen sum, da je storil kaznivo dejanje. Zaradi osredotočenosti suma nanj bi moral biti obsojenec v času policijskega postopka – torej preden mu je bil zasežen mobilni telefon – seznanjen s pravico do privilegija zoper samoobtožbo.

V drugem koraku je Vrhovno sodišče preizkusilo, ali je poziv policistov k izročitvi predmetov in zaseg mobilnega telefona pomenil kršitev privilegija zoper samoobtožbo. Presodilo je, da se privilegij sicer primarno nanaša na testimonialne ali komunikativne izjave, vendar pa je treba razlikovati med fizičnimi dokazi, ki izvirajo iz ali od telesa obdolženca, ki jih je od njega mogoče pridobiti neodvisno od njegove volje, in med fizičnimi dokazi – torej predmeti, ki jih ima obdolženec v svoji posesti, in bi lahko bili zanj obremenilni.³⁷ Vrhovno sodišče je jasno in določno zaključilo, da predmeti, ki jih ima obdolženec v svoji posesti in bi lahko bili zanj obremenilni, poleg testimonialnih izjav spadajo v domet privilegija zoper samoobtožbo.³⁸

5. Privilegij zoper samoobtožbo le fizičnim ali tudi pravnim osebam?

To vprašanje je v svojem bistvu odvisno od tega, kako gledamo na pravno osebo. Za tiste pravne teoretike, ki zanikajo njeno pravno osebnost, ker trdijo, da je pravna oseba abstrakcija, umetna tvorba, celota ljudi, ki nato kot taka na zunaj nastopa kot pravni subjekt, ne more biti dvoma.³⁹ Zanje pravna oseba ni resničen pojav, ker je nosilec pravic in dolžnosti lahko samo človek. Drugačen odgovor na postavljen problem privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam bi dali teoretiki, ki zagovarjajo stališča o realnosti pravnih oseb. Zanje je pravna oseba resnična, ne le namišljena oseba. Tako kot fizična oseba je

so policisti, kot so navedli, »že dlje časa polagali pozornost na obsojenca z namenom ugotoviti, ali se v resnici vozi za oškodovanko in ji grozi po mobilnem telefonu«. Policista sta neposredno pred ustavitvijo obsojenčevega vozila in izvedbo postopka opazila, da je obsojenec na bencinskem servisu kupil dve kartici za polnjenje računa mobilnega telefona. To informacijo sta preverila tudi na bencinskem servisu.

³⁷ Te dokaze lahko organi pregona pridobijo na dva načina: (1.) da sodišče na predlog državnega tožilstva izda odredbo za izdajo osebne oziroma hišne preiskave in (2.) da obdolženec navedene predmete organom pregona prostovoljno izroči na njihov poziv, pri čemer je pogoj za prostovoljnost izročitve seznanjenost s pravicami iz določbe četrtega odstavka 148. člena ZKP.

³⁸ Vrhovno sodišče s svojo odločitvijo ni poseglo v doktrino *plain view*, ki policistom omogoča, da zasežejo predmete, ki niso v neposredni zvezi s kaznivim dejanjem, za katerega je bila izdana odredba za hišno ali osebno preiskavo ali preiskavo elektronske naprave, in se pri preiskavi ne iščejo, ampak kažejo na drugo kaznivo dejanje, za katerega se storilec preganja po uradni dolžnosti. V to doktrino ni poseglo, ker – kot je bilo že rečeno – odredba za preiskavo osumljenčevega vozila v obravnavanem primeru ni bila izdana. Podrobneje o tem Vavken, 2022, str. 33.

³⁹ Sem spadajo na primer teorija fikcije in teorije, ki zanikajo pravno osebnost. Podrobneje o tem Pavčnik, 2016, str. 163–164.

pravni subjekt zato, ker se ji kot taki priznava kakovost pravne osebnosti. Pavčnik na primer meni, da je narava pravnih oseb razpeta med življenjsko resničnostjo, ki pravne osebe potrjuje, in človekovo vrednostno odločitvijo, da se določenim družbenomaterialnim substratom ta kakovost tudi prizna. Zanj je njihovo priznanje umetno, ker ustvarja novo pravno kakovost, na drugi strani pa je izraz resničnih interesov in potreb, ki pravno osebnost pogojujejo.⁴⁰

Ne glede na to, kateri pogled na pravno osebo nam je bližje, ostaja dejstvo, da slovenski pravni red določa, da pravna oseba odgovarja tako za civilne delikte in kršitve pravic kot tudi za prekrške in ob določenih pogojih celo za kazniva dejanja.⁴¹ Zato je vprašanje priznanja privilegija zoper samoobtožbo pravni osebi v našem pravnem sistemu še kako relevantno.

5.1. (Ne)priznavanje privilegija zoper samoobtožbo pravni osebi na ravni pravne dogmatike in odločb Ustavnega sodišča RS in Vrhovnega sodišča RS

V pravni dogmatiki srečamo tri teorije, ki skušajo pojasniti problem, ali privilegij zoper samoobtožbo priznati tudi pravnim osebam.⁴² Subjektivna teorija privilegij zoper samoobtožbo pravni osebi odreja, ker meni, da pravna oseba nima osebnostnih pravic, ki bi jih privilegij lahko varoval. Izhaja iz stališča, da je privilegij zoper samoobtožbo namenjen varovanju pravic obdolženca prav zato, ker je fizična oseba, ki je subjekt človekovih pravic in človekovega dostojanstva. Po objektivni teoriji je privilegij zoper samoobtožbo procesno jamstvo v kazenskem postopku, ki deluje samo zase, objektivno in neodvisno od subjekta kazenskega postopka, zato ga je treba priznati tudi pravnim osebam. Bolj zapletena od omenjenih teorij je teorija krivde. Ta teorija odreja privilegij pravni osebi, ker meni, da tako kot pravna oseba na primer nima volilne pravice, tudi nima pravice do legitimne obsodbe, zato tudi ne more uživati varstva svoje volje kot pogoja za doseganje legitimne obsodbe. Po teoriji krivde pravna oseba ne opredeljuje normativnih pogojev lastne kazenske obsodbe, ker te pravice preprosto nima.⁴³

Slovenska sodna praksa najvišjih sodišč v državi se nagiba k subjektivni teoriji. Ustavno sodišče RS je v odločbi U-I-108/99 z dne 20. marca 2003 zavzelo stališče, da je privilegij zoper samoobtožbo dan (le) fizičnim osebam in se torej ne razteza na pravne osebe. Svojo odločitev je argumentiralo z obrazložitvijo, da pravna oseba oblikuje voljo

⁴⁰ Prav tam str. 164–165.

⁴¹ Odgovornost za kazniva dejanja je uvedel Kazenski zakonik (KZ) iz leta 1994, ohranja pa jo tudi trenutno veljavni Kazenski zakonik (KZ-1). Uvesti jo je mogoče samo za določena kazniva dejanja in ob predpostavkah, da je storilec izvršil kaznivo dejanje v imenu in na račun ali v korist pravne osebe ter je v zakonu, ki ureja odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja, navedeno, da pravna oseba zanj odgovarja.

⁴² Podrobneje o tem von Freier, 2010, str. 126 in nasl.; ter Žaucer, 2013, str. 329–336.

⁴³ Primerjaj Žaucer, 2013, str. 336.

prek svojih zastopnikov, njeni zastopniki v kazenskem postopku pa nastopajo v imenu pravne osebe in za njen račun. Bistveno je, da ne izvršujejo svojih pravic in obveznosti, ampak pravice in obveznosti pravne osebe. Tudi z listinami in dokumenti pravne osebe razpolagajo kot zakoniti zastopniki pravne osebe in ne kot njihovi lastniki oziroma imetniki. Odločitev je dodatno utemeljilo še razlago, da po določbi četrte alineje 29. člena Ustave nihče ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje. Na podlagi (očitno zgolj) jezikovne razlage te določbe je presodilo, da more zoper sebe izpovedovati le tisti, ki nastopa v postopku sam, in je sposoben sam oblikovati svojo voljo. Sklenilo je, da je očitno tudi, da ima bližnje lahko le fizična oseba.

V zvezi z navedeno odločitvijo Ustavnega sodišča je treba opozoriti, da je bila odločitev v zvezi s problematiko privilegija zoper samoobtožbo pravnih oseb sprejeta v zvezi s presojo skladnosti davčnega postopka z Ustavo. To pomeni, da se Ustavno sodišče ni izrecno izreklo o vprašanju privilegija pravnih oseb v kazenskem postopku.

Dilema, kako je s privilegijem zoper samoobtožbo v primeru, ko se pravna oseba znajde v kazenskem postopku, je več kot deset let po sprejemu odločbe Ustavnega sodišča rešilo Vrhovno sodišče. V zadevi I Ips 96123/2010 z dne 13. februarja 2014 je presodilo, da privilegij zoper samoobtožbo velja le za fizične osebe, ne le v davčnem, ampak tudi v kazenskem postopku. Pri svoji argumentaciji se je oprlo na stališče Ustavnega sodišča v prej navedeni odločbi. Argumentaciji Ustavnega sodišča je dodalo, da že jezikovna razlaga določbe četrtega odstavka 148. člena ZKP pokaže, da se ta določba ne nanaša na pravno osebo, saj je pravna oseba lahko pod pogoji, ki jih določa Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD),⁴⁴ odgovorna za kaznivo dejanje, ki ga stori druga oseba, sama pa ne more izvršiti kaznivega dejanja oziroma pri njem sodelovati.

Stališči obeh najvišjih sodišč v državi sta v pravni dogmatiki deležni kritike. Žaucer na primer ugotavlja, da odrekanje privilegija zoper samoobtožbo pravni osebi v praksi pomeni dopustitev sile zoper eno ali več fizičnih oseb, ki bodo zastopale pravno osebo v kazenskem postopku.⁴⁵ Zanj torej ni dvoma, da odrekanje privilegija v realnosti kazenskega postopka pomeni prisilitev obdolžene pravne osebe (dejansko njenih zastopnikov) k izjavljanju. Oziroma še več. K posledičnemu denarnemu kaznovanju, če na vprašanja, s katerimi bi obdolžili pravno osebo, njeni zastopniki ne želijo odgovarjati.⁴⁶ Podobno kritiko izraža tudi Šošić. Ugotavlja, da je stališče, ki pravni osebi odreka pravico do privilegija, vprašljivo in preseženo ob upoštevanju poznejše odločbe Ustavnega sodišča U-I-40/12-31 z dne 11. aprila 2013, v kateri je presodilo, da je treba pri razlagi ustavnih določb upoštevati njihov namen in pravno naravo ter presoditi, ali se lahko nanašajo tudi na pravne osebe in v kolikšnem obsegu. Ugovor zoper nepriznavanje privilegija pravnim osebam sklone z razmišljanjem, da ni vsebinskega razloga, da se zoper pravno osebo po

⁴⁴ Uradni list RS, št. 59/99, 12/00, 50/04, 65/08 in 57/12.

⁴⁵ Žaucer, 2013, str. 341.

⁴⁶ Prav tam, str. 339.

eni strani uveljavlja kazenska odgovornost, po drugi strani pa se ji odreka eno temeljnih ustavnopravnih jamstev kazenskega postopka.

5.2. (Ne)priznavanje privilegija zoper samoobtožbo pravni osebi v živem pravu – praksi kaznovalnih postopkov

V slovenski pravni ureditvi je odgovornost pravne osebe za kazniva dejanja načeloma akcesorna oziroma pridružena. To pomeni, da pravna oseba lahko odgovarja le poleg neposrednega storilca kaznivega dejanja. Njegovo ravnanje je namreč formalni pogoj za uveljavljanje materialnih temeljev odgovornosti pravne osebe.⁴⁷ Vendar pa akcesornost ni absolutna, temveč limitirana. Pravna oseba lahko odgovarja za kazniva dejanja tudi, če storilec ni kazensko odgovoren.⁴⁸ Taka situacija je podana na primer, če je neposredni storilec neprišteven, pod vplivom dejanske ali pravne zmote, če je ravnal v skrajni sili, pod vplivom sile ali grožnje, če ga varuje imuniteta ali (kar je v praksi najpogostejše) je bil za isto kaznivo dejanje že obsojen. V takih primerih izključitev storilčeve odgovornosti na pravno osebo ne vpliva, temveč je lahko spoznana za odgovorno na podlagi načela o omejeno pridružitveni (limitirano akcesorni) odgovornosti pravne osebe.

Limitirana akcesorna odgovornost ne velja le za odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja, temveč tudi za prekrške. V določbi prvega odstavka 14. člena ZP-1, ki drugače kot KZ-1 celovito in sistematično ureja odgovornost pravnih oseb za prekrške, je predpisana akcesorna odgovornost pravne osebe, ki pa je relativizirana v drugem odstavku istega člena, ki vzpostavlja možnost principalne odgovornosti pravne osebe, če storilec prekrška za prekršek ni odgovoren ali če ga ni mogoče odkriti.⁴⁹

Z vidika morebitnega priznavanja privilegija zoper samoobtožbo je pomembna procesna posledica (primarno) akcesorne odgovornosti pravne osebe, ki se kaže v pravilu, da se zoper pravno in fizično (odgovorno) osebo praviloma vodi enoten postopek.⁵⁰ Zahteva po

⁴⁷ V skladu z določbo 42. člena KZ-1 in 4. člena ZOPOKD je formalni pogoji za odgovornost pravne osebe, da storilec izvrši kaznivo dejanje v imenu, na račun ali v korist pravne osebe.

⁴⁸ Podrobneje o tem Šepec, 2019, str. 1359–1360.

⁴⁹ Podrobneje Selinšek, 2018, str. 100–103.

⁵⁰ V skladu z določbo 27. člena ZOPOKD se zaradi istega kaznivega dejanja zoper pravno osebo praviloma uvede in izvede postopek skupaj s postopkom zoper storilca. Samostojni postopek zoper pravno osebo pa je mogoč le, ko ga zoper storilca ni mogoče uvesti oziroma izvesti iz razlogov, določenih z zakonom, ali pa je bil postopek zoper njega že izveden. V enotnem postopku se zoper pravno osebo in obdolženca vloži ena obtožba in izda ena sodba. Podobno je določeno tudi v določbi 70. člena ZP-1, po kateri se zoper pravno in odgovorno osebo praviloma vodi enoten postopek, zgolj zoper pravno osebo pa se vodi postopek le, če obstajajo dejanske ali pravne ovire za vodenje postopka zoper odgovorno osebo. Enotnost vodenja prekrškovnega postopka zoper pravno in odgovorno osebo izhaja tudi iz določbe drugega odstavka 80. člena ZP-1, ki določa pristojnost za obravnavanje prekrškov, ki sta jih storili pravna in njena odgovorna oseba. Za obe osebi je pristojno sodišče, ki je pristojno za pravno osebo. Pravilo o enotni izvedbi postopka zoper pravno in odgo-

vođenju enotnega postopka je posledica načela ekonomičnosti postopka. Bistveni razlog za enotnost postopka je prepletenost očitkov fizični (odgovorni) in pravni osebi, katerega nujna posledica je povezano ugotavljanje odgovornosti pravne in njene odgovorne osebe.

Praktična posledica enotnega vođenja postopka in vsebinske prepletenosti očitkov fizični in pravni osebi pomeni, da v praksi s privilegijem zoper samoobtožbo pravne osebe ne bi smelo biti posebnih težav. Fizična (odgovorna) oseba, ki se bo skupaj s pravno osebo znašla v kaznovalnem (kazenskem oziroma prekrškovnem postopku), bo seveda uživala pravico do privilegija zoper samoobtožbo glede očitka, ki se nanaša na njeno ravnanje. Ker je očitek fizični (odgovorni) osebi praviloma vsebinsko prepleten z očitkom pravni osebi, bo privilegij zoper samoobtožbo, ki gre odgovorni osebi – storilcu kaznivega dejanja oziroma prekrška – dejansko hkrati varoval pred izpovedovanjem in izročanjem dokumentarnega gradiva v njegovo škodo in škodo pravne osebe. Ne pa vselej: v primeru notranje bolj razvejanih gospodarskih družb, ko organi pregona ne zahtevajo dokaznega gradiva od osumljene odgovorne osebe, temveč od neke tretje osebe, ki je zaposlena v gospodarski družbi (na primer vodje pravne službe, računovodje in podobno), in na katero sum storitve kaznivega dejanja oziroma prekrška ni osredotočen. V tem primeru bo pravna oseba ostala brez varstva, ki ga zagotavlja privilegij zoper samoobtožbo.

Podobna procesna situacija nastopi tudi takrat, ko se iz zakonsko določenih razlogov vodi kaznovalni postopek le zoper pravno osebo. V tem primeru zakoniti zastopnik pravne osebe – glede na (restriktivni) stališči Ustavnega sodišča in Vrhovnega sodišča – ne uživa pravice do privilegija zoper samoobtožbo, vezanega na ugotavljanje odgovornosti pravne osebe. Tako procesno situacijo (sicer ne v fazi kazenskega postopka, temveč ob policijskem zbiranju obvestil) je že obravnavalo Vrhovno sodišče v zadevi I Ips 96123/2010 z dne 13. februarja 2014. V tej zadevi je policija v predkazenskem postopku od pravne osebe, na katero je bil osredotočen sum storitve kaznivega dejanja, zbirala obvestila – med drugim tudi od njenega direktorja. Vrhovno sodišče je ugotovilo, da v času zbiranja obvestil sum storitve kaznivega dejanja ni bil osredotočen na zakonitega zastopnika – direktorja pravne osebe, temveč le na pravno osebo. Sklenilo je, da je policija ravnala zakonito, ker direktorju pravne osebe ni dala pravnega pouka po določbi četrtega odstavka 148. člena ZKP. To pa zato, ker: prvič v času zbiranja obvestil, kot je bilo že rečeno, sum nanj še ni bil osredotočen. In drugič, ker je privilegij zoper samoobtožbo dan le fizičnim, ne pa tudi pravnim osebam.

Tukaj se začne razprava zoževati k bistvu v uvodu postavljenega problema. Ali je presoja obeh najvišjih sodišč v državi, ki pravnim osebam na splošno odrekata pravico do privilegija zoper samoobtožbo, skladna z bistvom in namenom privilegija tudi tedaj, ko v pravni osebi nastopa le en družbenik. Za odgovor na to vprašanje je treba najprej

vorno osebo velja v skladu z določbo drugega odstavka 58. člena ZP-1 tudi v hitrem postopku o prekršku.

predstaviti osnovne značilnosti enoosebne gospodarske družbe. Te bodo prikazane na primeru enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo.

6. Enoosebna družba z omejeno odgovornostjo

Gospodarske družbe s pravnim poslom ustanovijo pravni subjekt zaradi opravljanja pridobitvene dejavnosti in drugih družbenih ciljev na trgu, pravni red pa jim z vpisom v register podeli oziroma prizna lastnost pravne osebe.⁵¹ V slovenskem pravnem redu velja načelo *numerus clausus*, ki pomeni, da je mogoče ustanoviti le tisto obliko pravnih oseb, ki jo pravni red izrecno določa in pravno ureja. Med takimi družbami je tudi družba z omejeno odgovornostjo, ki je kapitalska gospodarska družba, katere osnovni kapital sestavljajo osnovni vložki družbenikov.⁵²

6.1. Razvoj enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo

Družba z omejeno odgovornostjo je bila prvič uvedena v Nemčiji leta 1892.⁵³ Postala je najbolj priljubljena in razširjena oblika gospodarske družbe. V preteklosti je bila namenjena zlasti manjšim poslovnim podvigom z manjšim številom družbenikov. Njen osnovni kapital je razmeroma nizek, kar manjšim podjetnikom, ki nimajo veliko kapitala, omogoča, da ustanovijo tako družbo. V sodobnem času digitalizacije poslovanja in globalnega financiranja novih projektov, postaja družba z omejeno odgovornostjo vse bolj sprejemljiva tudi za velike poslovne podjeme.⁵⁴

Posebna oblika družbe z omejeno odgovornostjo je enoosebna družba z omejeno odgovornostjo, katere bistvo je, da so vsi poslovni deleži družbe v rokah ene osebe. V nasprotju z družbo z omejeno odgovornostjo, ki ima že 130-letno tradicijo,⁵⁵ je enoosebna družba z omejeno odgovornostjo razmeroma nov institut, ki je bil v slovenski pravni prostor uveden šele leta 1993 po zgledu nemške zakonodajne ureditve, ki je tako družbo prvič dopustila šele leta 1980.⁵⁶

Pravo je živ organizem, ki se nenehno spreminja, praviloma »od spodaj navzgor«, kar pomeni, da so dejanski družbeni pojavi tisti, ki vplivajo na pravno regulacijo posameznega pravnega instituta. Na začetku je bilo ustanavljanje enoosebnih družb prepovedano. Kljub temu se je razširila praksa ustanavljanja takih družb s tako imenovanimi slamnatimi možmi, ki so se z družbeno pogodbo zavezali, da bodo takoj po vpisu družbe v sodni

⁵¹ Primerjaj Korže, 2015, str. 73.

⁵² Tako 471. člen ZGD-1.

⁵³ Imenovala se je *die Gesellschaft mit beschränkter Haftung – GmbH*.

⁵⁴ Smiselno primerjaj Bratina, 2018, str. 1035.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Podrobneje o tem Cepec, Ivanc, Kežmah in Rašković, 2010, str. 17.

register prenesli svoj poslovni delež na enega družbenika. Ustanovitelj je torej preskrbel družbenike, ki so prevzeli in vplačali deleže, pozneje pa je te deleže od njih pridobil in tako postal edini družbenik družbe z omejeno odgovornostjo.⁵⁷ Druga možnost za ustanovitev enoosebne družbe, ki je prav tako pomenila izigravanje pravnih pravil o prepovedi njene ustanovitve, je bila, da so slamnati družbeniki ohranili zgolj simbolični vložek v družbi z omejeno odgovornostjo. Take družbe so bile že od svoje ustanovitve pravzaprav enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo.⁵⁸

Obstoj enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo je moralo pravo najprej priznati v primeru, ko sta družbo z omejeno odgovornostjo sestavljala dva družbenika, od katerih je eden umrl. Pozneje so pravni redi na podlagi dejanskih družbenih potreb začeli priznavati ustanovitev enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo. S tem je pravo pristalo na personifikacijo podjetniškega substrata, ki je postal sredstvo za doseganje cilja enega samega ustanovitelja.⁵⁹

6.2. Posebnosti enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo

Kot je bilo že rečeno, je bistvena značilnost enoosebne družbe, da so vsi poslovni deleži v rokah ene osebe. Za enoosebno družbo gre tudi v primeru, ko ima vse poslovne deleže skupnost oseb ali so vsi poslovni deleži skupna lastnina več oseb.⁶⁰

V Sloveniji je enoosebna družba z omejeno odgovornostjo urejena v določbah od 523. do 526. člena Zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1).⁶¹ Za vsa vprašanja, ki niso urejena s temi posebnimi pravili, se uporabljajo splošne določbe, ki veljajo za vse gospodarske družbe, in seveda določbe, ki se uporabljajo za družbo z omejeno odgovornostjo z več družbeniki, razen tistih, ki niso združljive z naravo enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo ali kadar zakon izrecno določa drugačno ureditev.⁶²

V svojem bistvu in namenu je enoosebna družba z omejeno odgovornostjo primerljiva s samostojnim podjetnikom. Bistvena razlika med njima je, da je enoosebna družba z omejeno odgovornostjo kapitalska družba, kar pomeni, da družba za svoje obveznosti odgovarja z vsem svojim premoženjem. S tem se zagotovi ločitev premoženja fizične osebe od premoženja družbe kot pravne osebe.⁶³

Enoosebna družba zaradi svoje narave nima skupščine družbenikov, ki jo ima običajna družba z omejeno odgovornostjo, imeti pa mora direktorja oziroma poslovod-

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Primerjaj Puharič, 1999, str. 962.

⁵⁹ Tako Prelič, Zabel, Ivanjko, Podgorelec in Kobal, 2000, str. 508 in nasl.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Uradni list RS, št. 42/06.

⁶² Primerjaj Cepec, Ivanc, Kežmah in Rašković, 010, str. 19.

⁶³ Primerjaj Bratina in Jovanović, 2009, str. 228.

jo. Praviloma in v veliki večini primerov je poslovodja hkrati tudi edini družbenik. Ustanovitelj kot edini družbenik enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo odloča o vseh vprašanjih, ki zadevajo upravljanje družbe, razen če družbi postavi prokurista ali poslovnega pooblaščenca.⁶⁴ V najpogostejši situaciji, ko je edini ustanovitelj enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo tudi njen poslovodja, lahko ta sklepa pravne posle tudi s samim seboj, pogoj je edino, da morajo biti sklenjeni v pisni obliki.

V praksi je gospodar enoosebne družbe njen edini ustanovitelj in družbenik, ki samostojno odloča o pravni usodi družbe. Z drugimi besedami: enoosebna družba z omejeno odgovornostjo⁶⁵ je samo posebna oblika upravljanja premoženja družbenika.

6.3. Jedro problema – ali je privilegij zoper samoobtožbo treba odreči tudi pravnim osebam z le enim družbenikom oziroma delničarjem?

Enoosebna družba z omejeno odgovornostjo je tako kot vse druge gospodarske družbe pravna oseba, zato se na prvi pogled ustvari vtis, da tudi zanjo velja pravilo, ki sta ga vzpostavili Ustavno sodišče in Vrhovno sodišče: torej, da se pravica iz četrte alineje 29. člena Ustave nanaša le na fizične, ne pa tudi na pravne osebe. Vendar, kot bomo videli v nadaljevanju razprave, vprašanje ni tako preprosto in enoznačno, kot se zdi na prvi pogled.

V nadaljevanju je treba nameniti pozornost procesni situaciji, ko se kaznovalni postopek vodi ločeno zoper fizično oziroma odgovorno osebo in enoosebno gospodarsko družbo. Kadar postopek zoper njiju poteka hkrati, velja (zaradi vsebinske prepletenosti kaznovalnih očitkov fizični in pravni osebi) enako kot za vse druge gospodarske družbe: privilegij, ki ga uživa fizična oseba pred samoobremenjevanjem, praviloma varuje tudi pravno osebo. Edini družbenik družbe z omejeno odgovornostjo, ki je v veliki večini primerov tudi njen direktor oziroma poslovodja, bo v enotno vodenem kazenskem oziroma prekrškovnem postopku nastopal kot obdolženec in hkrati v skladu določbo drugega odstavka 32. člena ZOPOKD tudi kot zakoniti zastopnik obdolžene pravne osebe.⁶⁶ V taki procesni situaciji bo privilegij zoper samoobtožbo, ki ga uživa fizična oseba, zaradi vsebinske prepletenosti očitkov, naslovljenih na pravno in fizično osebo, zakonitega zastopnika enoosebne družbe, *de facto* varoval tudi pred izpovedovanjem zoper pravno osebo.

Drugače je v procesni situaciji, kadar bi bil v predkazenskem postopku sum osredotočen le na (enoosebno) gospodarsko družbo, ne pa tudi na njenega edinega družbenika⁶⁷

⁶⁴ Primerjaj določbo 505. člena ZGD-1.

⁶⁵ *Mutantis mutandis* velja enako tudi za enoosebno delniško družbo.

⁶⁶ V skladu z navedeno določbo zastopnik obdolžene pravne osebe ne more biti tisti, zoper katerega teče postopek zaradi istega kaznivega dejanja, razen, če je edini član obdolžene pravne osebe.

⁶⁷ Taka situacija je v praksi skoraj docela nemogoča, ker enoosebno družba z omejeno odgovornostjo praviloma kot poslovodja zastopa njen edini družbenik.

oziroma kadar se kaznovalni postopek vodi samo zoper enoosebno gospodarsko družbo, ne pa tudi zoper fizičnega storilca kaznivega dejanja oziroma prekrška.⁶⁸

V tem primeru menim, da mora enoosebni družbenik, ki sam sicer ni pod kaznovano obtožbo in bo v postopku nastopal (le) kot zastopnik pravne osebe, uživati pravico do privilegija zoper samoobtožbo, ki ga bo ščitil pred izpovedovanjem v škodo »svoje družbe«. Z drugimi besedami: enoosebni družbi z omejeno odgovornostjo mora biti priznan privilegij zoper samoobtožbo.

Za razpravo o tej problematiki je treba upoštevati sodbo Vrhovnega sodišča RS v zadevi I Ips 35999/2015 z dne 23. marca 2017, v kateri je sodišče, kakor je samo navedlo, z namenom poenotiti sodno prakso, odstopilo od svojega že sprejetega stališča, ki ga je zavzelo v sodbi I Ips 266/2007 z dne 13. decembra 2007, da storilec in oškodovanec ne moreta biti isti osebi, zaradi česar ne more priti do oškodovanja družbenika, kot temeljnega pogoja za obstoj kaznivega dejanja zlorabe položaja v primeru enoosebne gospodarske družbe.⁶⁹

Vrhovno sodišče je torej v sodbi I Ips 35999/2015 z dne 23. marca 2017 odstopilo od svoje dotedanje prakse in presodilo, da lahko (edini) družbenik stori kaznivo dejanje zlorabe položaja po 244. členu KZ tudi v enoosebni gospodarski družbi. S tem je zavzelo stališče popolne ločenosti premoženja enoosebne gospodarske družbe in premoženja njenega ustanovitelja ter hkrati edinega družbenika. Presodilo je, da premoženje družbe ni le navzven, temveč tudi v razmerju do njenega edinega družbenika tuje premoženje. Poudarilo je, da je enoosebna gospodarska družba samostojna pravna oseba, katere premoženje je ločeno od premoženja družbenika in namenjeno opravljanju gospodarske dejavnosti.

Navedena odločitev Vrhovnega sodišča je v pravni teoriji sprožila večinoma⁷⁰ negativne odzive. Argumenti, ki jih v nadaljevanju navajam kot kritiko stališča Vrhovnega sodišča o popolni ločenosti premoženja enoosebne gospodarske družbe in njenega edinega družbenika, so hkrati argumenti, ki podpirajo stališče, da mora enoosebna družba z omejeno odgovornostjo v kaznovalnem postopku zoper njo uživati svoj samostojen privilegij zoper samoobtožbo. Sguelia Detiček se sprašuje, kako lahko edini družbenik sploh v celoti in sam razpolaga s premoženjem, če upoštevamo stališče o strogi ločenosti premoženja družbe od premoženja njenega edinega družbenika.⁷¹ Šepc ugotavlja, da v enoosebni družbi, v kateri je edini družbenik hkrati tudi direktor, nimamo notranjih razmerij med družbeniki, zato je zaradi združene funkcije lastništva in posloводства

⁶⁸ Do take situacije v praksi lahko pride v že prej navedenih primerih, ko je na primer fizična oseba za to kaznivo dejanje že obsojena, če je bila v času storitve kaznivega dejanja neprištevna, če je ravnala v situaciji skrajne sile in podobno.

⁶⁹ Vrhovno sodišče je skušalo stališče, navedeno v sodbi I Ips 141/2006 z dne 24. maja 2007, ki ga je ponovilo v sodbi I Ips 266/2007 z dne 13. decembra 2007, omiliti z navedbo, da je bilo to stališče v obeh sodbah zapisano kot *obiter dictum*.

⁷⁰ Ne pa v celoti. Zanj se zavzema na primer Kozina, 2019, str. 991–993.

⁷¹ Primerjaj Sguelia Detiček, 2023, str. 28.

oškodovanje lastne družbe le fiktivno. To pomeni, da posameznik z oškodovanjem enoosebne družbe v resnici oškoduje le svoje lastno premoženje, ki ga je pravno pretvoril v samostojno pravno osebo in ga lahko z likvidacijo svoje družbe preoblikuje nazaj v lastno premoženje. Poudarjata, da edini lastnik družbe ne more zlorabiti zaupanja do samega sebe, kakor tudi ne more zlorabiti premoženja, ki ga lahko s postopkom likvidacije družbe zakonito pretvori v svoje lastno premoženje. Sklene, da je trditi, da lahko edini družbenik – njen lastnik – oškoduje »svojo« pravno osebo, katere usoda je v celoti v njegovih rokah, nesmiselno in meji na *argumentum ad absurdum*.⁷² Še konkretnější je Šošić, ki absurdnost stališča Vrhovnega sodišča pojasni na konkretnem primeru, v katerem fizična oseba, ki lahko s svojimi denarnimi sredstvi prosto razpolaga in jih celo uniči, ne da bi zato trpela kakršnekoli kazenske ali druge pravne posledice, ta ista finančna sredstva vложи v ustanovitev enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo. Še istega dne kot direktor in hkrati edini družbenik razpolaga s premoženjem novoustanovljene družbe na primer tako, da iz njega krije svoje zasebno potovanje. Po stališču Vrhovnega sodišča si taka »kršitev« formalnih pravil gospodarskega statusnega prava zasluži do pet let zaporne kazni.⁷³

Stališče o strogi ločenosti premoženja enoosebne gospodarske družbe in njenega družbenika, ki ga je zavzelo Vrhovno sodišče v navedeni sodbi, ni uporabno za presojo dileme, ali je treba enoosebni gospodarski družbi v kaznovalnem postopku priznati pravico do privilegija zoper samoobtožbo, še iz enega razloga. Namen sodbe Vrhovnega sodišča, ki iz same odločbe sicer ni neposredno razviden, je namreč očitno bil varovanje potencialnih upnikov ali morebitnih drugih upravičencev do premoženja družbe (na primer državnega proračuna, v družbi zaposlenih delavcev, njenih poslovnih partnerjev oziroma upnikov) pred potencialnimi zlorabami njenega edinega družbenika, ne pa v ustvarjanju povsem neživljenjske situacije, v kateri bi bila vez med premoženjem edinega družbenika in premoženjem »njegove« pravne osebe povsem pretrgana. Ta vez zagotovo obstaja in ni le v ekonomskem smislu, temveč je tudi praktično, življenjsko gledano tako močna, da je po splošnem občutku pravičnosti mogoče premoženje edinega družbenika, ki ga je vložil v pravno osebo, šteti za njegovo lastno premoženje.

Končno je od razlage besedne zveze »ni dolžan izpovedati zoper sebe«, ki je srčika privilegija zoper samoobtožbo v smislu, da osumljenec ni dolžan sodelovati z organi pregona, odvisno, ali je enoosebni gospodarski družbi v kaznovalnem postopku treba (neposredno in njej lastno, ne le posredno prek privilegija zoper samoobtožbo, ki ga uživa odgovorna oseba pravne osebe) priznati to procesno jamstvo. Menim, da je treba v tem primeru vsebino privilegija zoper samoobtožbo razlagati široko. V smislu, da je posamezniku v kaznovalnem postopku treba dopustiti, da je povsem pasiven ne le v svojih voljnih ravnanjih, s katerimi lahko škoduje neposredno svoji osebi, torej svojim osebnostnim pravicam, temveč tudi v tistih ravnanjih, ki lahko povzročijo škodo njegovi

⁷² Primerjaj Sgueglia Detiček in Šepc, 2021, str. 771.

⁷³ Primerjaj Šošić, 2020, str. II–VII.

premoženjski sferi. Privilegij zoper samoobtožbo tako ne varuje le pred prisilnim sodelovanjem osumljenca z organi pregona, katerega končna posledica bi bila lahko obsodilna sodba, temveč varuje tudi pred sodelovanjem, ki bi lahko škodljivo vplivalo na njegove premoženjske pravice. Kazenski postopek zoper pravno osebo ima seveda lahko zanj in s tem neposredno za njenega edinega družbenika negativne premoženjske učinke v smislu izreka denarne kazni, odvzema premoženja, prenehanja pravne osebe in prepovedi razpolaganja z vrednostnimi papirji, katerih imetnica je pravna oseba,⁷⁴ v prekrškovnem postopku pa tudi izločitev družbe iz postopkov javnega naročanja.⁷⁵

Ker je tako, je vsebino privilegija zoper samoobtožbo v primeru enoosebne gospodarske družbe treba razširiti tudi na premoženjske pravice posameznika. Če edinemu družbeniku gospodarske družbe v kazenskem postopku to možnost odvezujemo s tem, da ga silimo v izpovedovanje (ravljanje), s katerim bo povzročil škodo svojemu premoženju, dejansko posegamo najmanj v njegovo ustavno pravico do zasebne lastnine iz 33. člena Ustave.

Taki široki razlagi privilegija končno pritrjuje tudi določba 238. člena ZKP, po kateri priča med drugim ni dolžna odgovarjati na posamična vprašanja, če je verjetno, da se bo s tem spravila v znatno materialno škodo. Če torej pravna ureditev priči priznava pravico, da odkloni odgovor na vprašanje, če bi z njim povzročila znatno škodo svojemu premoženju, je še toliko bolj na mestu, da se v kaznovalnem postopku, ki se vodi le zoper pravno osebo, zakonitemu zastopniku enoosebne gospodarske družbe z omejeno odgovornostjo, ki je hkrati tudi njen edini družbenik, omogoči, da s svojim ravnanjem ne škoduje družbi in s tem dejansko svojemu premoženju. Utemeljenega razloga za razlikovanje med pričo, ki ji ni treba odgovarjati na vprašanja, če bi s tem znatno škodovala svojemu premoženju, in »lastnikom« enoosebne družbe z omejeno odgovornostjo, preprosto ni videti.

Zato je na mestu sklep, da je enoosebni gospodarski družbi treba priznati pravico do privilegija zoper samoobtožbo. V smislu priznavanja tega ustavnega jamstva je namreč premoženjski substrat družbe treba obravnavati kot premoženje njenega edinega družbenika. S podelitvijo privilegija zoper samoobtožbo enoosebni gospodarski družbi se namreč dejansko varuje pred izpovedovanjem (ravljanjem) v svojo škodo njenega »lastnika« – edinega družbenika.

7. Sklep o priznavanju privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam

Pravo je dinamičen organizem, ki se zlasti pod vplivom živega, sodniškega prava (angl. *case law*) nenehno spreminja, dopolnjuje in nadgrajuje. Pravne osebe v sodobnem pravu vse bolj postajajo nosilke določenih človekovih pravic, na primer pravice do zasebnosti.⁷⁶ Zagotavljanje varstva človekovih pravic pravnim osebam ni samo sebi namen,

⁷⁴ Primerjaj 12. člen ZOPOKD.

⁷⁵ Primerjaj drugi odstavek 4. člena ZP-1.

⁷⁶ Primerjaj na primer odločbo Ustavnega sodišča RS v zadevi U-I-40/12 z dne 11. aprila 2013.

temveč je namenjeno varstvu pravic posameznikov, ki se skrivajo za pravnimi osebami.⁷⁷ Razvoj prava bo šel prej ali slej v smer, da se pravnim osebam samostojno, ne le posredno, prek njene odgovorne osebe zagotovi pravica do privilegija zoper samoobtožbo. Če namreč država sprejme, da je pravna oseba lahko kazensko odgovorna, ji navsezadnje mora zagotoviti tudi pravice, ki pripadajo obdolžencem v kaznovalnem postopku.

Končni cilj vsakega kaznovalnega (kazenskega ali prekrškovnega) postopka je najti pravilno in zakonito odločitev, ki bo sprejeta v poštenem postopku. Pri doseganju tega cilja morata tako postavodajalec kot tudi sodna praksa najti pravo (so)razmerje med varstvom pravic na eni strani in učinkovitostjo postopka na drugi strani. Menim, da priznanje privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam v kaznovalnih postopkih ne bi bilo posebno pogubno za učinkovitost postopka. Že ob trenutno veljavnem stališču sodne prakse, ki pravnim osebam odreja pravico do privilegija zoper samoobtožbo, zaradi akcesornosti vodenja postopka zoper pravno osebo in praviloma vsebinski prepletenosti očitkov odgovorni osebi pravne osebe in pravni osebi privilegij, priznan odgovorni osebi, v veliki večini primerov varuje pred samoobdolžitvijo tudi pravno osebo. Samostojno priznanje privilegija pravni osebi bi v praksi dejansko vplival na učinkovitost postopkov le v primerih, ko bi se kaznovalni postopek iz enega od zakonsko določenih razlogov vodil le zoper pravno osebo ali pa v primeru notranje bolj razvejanih pravnih oseb, ko organi pregona ne bi zahtevali izjav oziroma dokaznega gradiva od osumljene odgovorne osebe, temveč od neke tretje osebe v gospodarski družbi, na katero sum storitve prekrška oziroma kaznivega dejanja ni osredotočen.

Trenutna sodna praksa pravnim osebam na splošno odreja pravico do privilegija zoper samoobtožbo. Vendar pa je z veliko mero občutljivosti in kritičnosti treba premisliti, ali je tako stališče ustrezno. Še zlasti v primeru, ko se sum storitve kaznivega dejanja osredotoča na enoosebno gospodarsko družbo. V razpravi so navedeni argumenti, ki upoštevajo specifično notranjo zgradbo enoosebne gospodarske družbe, kažejo, da je edina Ustavi prijazna razlaga kazenskega oziroma prekrškovnega postopnika taka, da je treba enoosebni gospodarski družbi priznati samostojno pravico do privilegija zoper samoobtožbo takoj, ko se nanjo osredotoči sum storitve kaznivega dejanja oziroma prekrška. V nasprotnem primeru bi bilo siljenje direktorja oziroma zakonitega zastopnika enoosebne družbe k izpovedovanju oziroma ravnanju zoper »njegovo pravno osebo« v resnici nič drugega kot prisila k izpovedovanju zoper njega samega.

⁷⁷ Tako Tratar, 2017, str. 134.

Literatura

- Bošnjak, M., in Žaucer Hrovatin, M. (2019) v: Avbelj, M. (ur.) *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Nova Gorica: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
- Bratina, B., in Jovanović, D. (2009) *D.o.o. – družba z omejeno odgovornostjo: z vzorci aktov za njeno delovanje*. Maribor: De Vesta.
- Bratina, B. (2018) 'Novosti pri poslovanju družbe z omejeno odgovornostjo', *Podjetje in delo*, letnik 44, št. 6-7, str. 1034–1044.
- Cepec, J., Ivanc, T., Kežmah, U., in Rašković, M. (2010) *Pot v podjetništvo, s.p. ali d.o.o.* GV Ljubljana: Založba.
- von Freier, F. (2010): 'Selbstbelastungsfreiheit für Verbandspersonen?' *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, letnik 122, št. 1.
- Gorkič, P. (2011) 'Razpravna sposobnost obdolženca v kazenskem postopku', *Zbornik znanstvenih razprav – Ljubljana Law Review*, str. 93–116.
- Gorkič, P. (2014) 'Edicijska dolžnost domnevnega storilca v kazenskem postopku', *Pravnik*, letnik 69, št. 5-6, str. 373–389.
- Hafner, M. (2018) *Pomen in uporaba izsledkov nevroznanosti v kazenskem pravu*, doktorska disertacija. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Horvat, Š. (2004) *Zakon o kazenskem postopku (ZKP): s komentarjem*. Ljubljana: GV Založba.
- Korže, B. (2015) *Pravo družb in poslovno pravo*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Kozina, J. (2019) v: Korošec, D., Filipčič, K., in Devetak, H. (ur.) *Veliki znanstveni komentar posebnega dela Kazenskega zakonika (KZ-1), 2. knjiga*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije in Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Mekše, V. (2023) *Razlikovanje med testimonialnimi in telesnimi dokazi pri dometu privilegija zoper samoobtožbo*, magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta univerze v Ljubljani.
- Pavčnik, M. (2016) *Teorija prava*. Ljubljana: IUS Software (GV Založba).
- Polajžar, A., in Stajniko, J. (2020) 'Privilegij zoper samoobtožbo kot ahilova peta sekcij-skega merjenja hitrosti', *Varstvoslovje*, letnik 22, št. 2, str. 137–157.
- Puharič, K. (1999) 'Enoosebne družbe v ZGD', *Podjetje in delo*, letnik 25, št. 6-7, str. 961–965.
- Prelič, S., Zabel, B., Ivanjko, Š., Podgorelec, P., in Kobal, A. (2000) *Družba z omejeno odgovornostjo*. Ljubljana: GV Založba.
- Redmayne, M. (2007) 'Rethinking the Privilege Against Self-Incrimination', *Oxford Journal of Legal Studies*, letnik 27, št. 2, str. 209–232.

- Sgueglia Detiček, A., in Šepec, M. (2021) 'Kaznivo dejanje zlorabe položaja v enoosebni družbi z omejeno odgovornostjo', *Podjetje in delo*, letnik 47, št. 5, str. 753–773.
- Sgueglia Detiček, A. (2023) *Zloraba položaja s strani lastnikov poslovnih deležev*, magistrsko delo. Maribor: Pravna fakulteta Univerze v Mariboru.
- Selinšek, L. (2010) 'Učinek privilegija zoper samoobtožbo na dopustnost dokazov iz nekazenskih postopkov', *Pravnik*, letnik 65, št. 5-6, str. 301–326.
- Selinšek, L. (2018) *Zakon o prekrških (ZP-1) s komentarjem*. Ljubljana: Lexpera (GV Založba).
- Šepec, M. (2019) 'Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja: zakonska ureditev in aktualne dileme', *Podjetje in delo*, letnik 45, št. 8, str. 1355–1371.
- Šošić, M. (2020) 'Zloraba položaja ali zaupanja pri gospodarski dejavnosti kljub soglasju družbenikov', *Pravna praksa*, letnik 39, št. 15-16, str. II–VII.
- Šošić, M. (2023) *Zakon o kazenskem postopku (ZKP): s komentarjem*, Ljubljana: Lexpera (GV Založba).
- Šugman, K. (2000) *Dokazne prepovedi v kazenskem postopku*. Ljubljana: Bonex.
- Vavken, L. (2022) 'Ekskluzija dokazov – (nova) metodologija presoje?', *Pravosodni bilten*, letnik 43, št. 1, str. 23–41.
- Tratar, B. (2017) 'Pravne osebe kot nosilke človekovih pravic', *Dignitas*, št. 75–76, str. 115–136.
- Zobec, B. (2019) v: Avbelj, M. (ur.) *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Nova Gorica: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
- Zupančič, B. M. (1996) 'Med državo in posameznikom: privilegij zoper samoobtožbo', *Pravnik*, letnik 51, št. 1-3, str. 19–44.
- Žaucer, M. (2013) 'Nekateri vidiki priznavanja privilegija zoper samoobtožbo pravnim osebam', *Pravnik*, letnik 68, št. 5-6, str. 317–343.